

V roce 1910 došlo — podle Virginie Woolfové — k proměně lidského charakteru. Nové století se naučilo číst a psát a pomalu dospělo do puberty. Záhy se objevily první známky odlišného chování: skupina mladých lidí se přestěhovala z exkluzivní londýnské čtvrti Kensington do zanedbaného Bloomsbury, jeden homosexuální spisovatel objevil na bílých šatech mladé malířky sperma, všichni pózovali polonazí jako tabitské krásky a jeden mladý manželský pár si pořídil ruční tiskový stroj, na kterém po odpoledních tiskl v malých nákladech avantgardní literaturu. A především ženy četly, až se z nich kouřilo.

Odpoledne 23. března 1917 vstupují spisovatelka Virginia Woolfová a publicista Leonard Woolf, kteří jsou již téměř pět let manželé, do malého krámků s tiskařskými potřebami. Už delší dobu si pohrávají s myšlenkou poříditi si tiskový stroj a osvojit si tiskařské řemeslo. Zjišťují však, že „společenský aparát nedovoluje, aby se dva příslušníci střední vrstvy ve středním věku učili tiskařskému umění“. Takto obecně a pobouřeně se vyjadřuje přinejmenším Leonard Woolf, když ve svých pamětech *Můj život s Virginíí* popisuje jejich plány. Konkrétně šlo o to, že tiskařská škola St. Bride's manžele odmítla, protože oba pětatřicátníci nebyli ani v učňovském věku, ani nepatřili do cechu. Není tedy žádným překvapením, že když Leonard a Virginia Woolfovi během jedné ze svých procházek narazí na obchod společnosti Excelsior Printing Supply Co., zírají „přes výlohu jako dvě hladové děti na housky a koláče před pekařstvím“. Možná je to Virginia, kdo jako první navrhne vejít dovnitř a nezávazně se v obchodě porozhlédnout. V každém případě se jim okamžitě začne věnovat příjemný prodavač, jemuž manželé dopodrobna vysvětlí svou touhu a své dilema. Nezakoupí u něj pouze malý ruční tiskový stroj, který se pohodlně vejde na jídelní stůl, dále litery, uzavírací rám a sazečskou kasu, ale také šestnáctistránkovou brožuru, v níž se mohou laici o tisku poučit.

Vznik toho, čemu se říká *desktop publishing*, v devadesátých letech dvacátého století byl oslavován jako malá revoluce, protože od této chvíle byly prostředky k výrobě knih dostupné každému. Jak ale můžeme vidět z uvedeného příkladu, revoluce v knižním průmyslu začala již o několik desítek let dříve.

O několik týdnů později je stroj včetně příslušenství doručen Woolfovým do jejich domu Hogarth House na londýnském předměstí Richmond, kde rodina již dva roky žije. Leonard Woolf, který byl v peněžních a obecně finančních záležitostech mimořádně pečlivý, ve svých pamětech nezapomíná uvést, že ho pořízení stroje přišlo na devatenáct liber, pět šilinků a pět pencí, což by dnes bylo asi sedm set eur.

Okamžitě všechno uvádějí do provozu. Virginia se stará o sazbu — Leonardův nervózní třes rukou, který zdědil po otci, mu takovou jemnou práci nedovoluje. Virginia nejprve seřazuje olovené litery do sazečské kasy — každý znak do vlastní přihrádky. Pak se musí každá litera z kasy jednotlivě vyndat a vzhůru nohama umístit do sázítka. Virginia zpočátku často zaměňuje „n“ a „h“ — což je dle brožury běžná chyba. Je nezbytné, aby byl každý řádek v jedné rovině s okrají. Hotové řádky se přenesou do sazebnice a sázítka se znovu naplní. Toto Virginia opakuje tak dlouho, dokud není vysázená celá stránka. Pak je důležité sazbu pořádně stlačit, aby při přenášení do tiskového stroje nic nevypadlo. V tuto chvíli práci přebírá Leonard. Jeho úkolem je upevnit vysázenou stránku do rámu a vyrovnat ji tak, aby vznikl rovnoměrný tiskový obraz. Zakoupené litery zprvu stačily jen k vytištění nanejvýš dvou stran najednou. Jako bychom jasně slyšeli Leonardovy nadávky, když výsledek zpočátku úplně neodpovídal estetickým požadavkům dvojice. Ruce mají neustále špinavé od tiskařské černě, nejpozději tehdy, když se zamazané litery přenášejí zpátky do kasy, aby se mohly sázet další dvě stránky. Když jsou všechny stránky vytištěny, musí se ještě složit, snést a lepením nebo šitím spojit s papírovou vazbou knihy. Ještě že se Virginia v mládí během jednoho měsíce naučila alespoň základům vázání knih.

Manželé Woolfovi ovšem tisknou pouze během odpoledne. Celé nakladatelství s názvem Hogarth Press, které na základě této činnosti vzniká, je pro spisovatele výhradně odpoledním zaměstnáním. Dopoledne se věnují své hlavní činnosti: u Virginie je to práce

na rodícím se románu — ono vyčerpávající úsilí dát vnitřnímu životu literární podobu, jak to sama nazývá. Leonard Woolf prohlásil, že „nikdy neviděl nikoho pracovat s tak intenzivním a neúnavným soustředěním“ jako svou ženu. Toto úplné pohlcení a s ním spojenou námahu považuje za spouštěč těch fází duševní choroby, v nichž Virginia zcela ztrácí kontrolu sama nad sebou, je sužována halucinacemi, a dokonce na celé týdny upadá do jednotvárné melancholie. Na jeho doporučení se snaží pravidelně věnovat odpočinkovým činnostem. Po fázi intenzivní práce na románu píše knižní recenze a fejetony, které jí jdou lépe od ruky a mimoto mají příjemný vedlejší efekt, totiž že jsou zajištěným zdrojem výdělku. A odpoledne jsou naplněna řemeslnou činností, která vyžaduje veškerou pozornost, rozptyluje ji však od přepětí literární práce: černým uměním tisku a vydáváním knih.

„Adeline Virginia Stephenová, druhá dcera Leslieho a Julie Stephenových, narozená 25. ledna 1882, pochází z dlouhé řady předků, některých slavných, jiných neznámých; narozena do velké rodiny, nikoliv zámožným, avšak ani nemajetným rodičům; narozena do hovorného, sečtělého a výmluvného světa konce devatenáctého století, světa, ve kterém se píše dopisy a konají návštěvy.“ Takto sama popsala svůj původ, snad trochu konvenčně, ale naprosto výstižně. Virginia měla tři sourozence: Thoby a Vanessa byli starší, Adrian mladší než ona. Navíc měla také tři nevlastní sourozence: George, Stellu a Geralda Duckworthovy, pocházející z prvního manželství své matky Julie Jacksonové, a Lauru, mentálně postiženou dceru Leslieho Stephena z prvního manželství s Minnie Thackerayovou, dcerou slavného spisovatele. George byl o čtrnáct, Stella o třináct a Gerald o dvanáct let starší než Virginia, stejně jako Laura, tu však často přehlíželi, považovali ji za blázna — pro Virginii, od malička nerovně labilní, citlivou a popudlivou, byla ztělesněným memento. Otec Leslie Stephen byl významným učencem, životopiscem a spisovatelem viktoriánské éry, nástupcem Alfreda Tennysona

ve funkci prezidenta londýnské knihovny. Matka byla múzou a modelem prerafaelitů, typem madony, avšak pragmaticky založená, schopná čelit životu i okolnímu světu.

V domě na Hyde Park Gate v Kensingtonu, kde rodina Stephenových žila, si podávala dveře umělecká elita: byli mezi nimi Mary Anne Evansová, která psala pod pseudonymem George Eliot, novinář a spisovatel George Meredith, básník Robert Browning, který ztratil svou milovanou ženu, básnířku Elizabeth Barrettovou Browningovou, už v roce 1861, dále Američan Henry James, jehož mnozí považovali za jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů druhé poloviny devatenáctého století, autor *Tess z d'Urbervillů* Thomas Hardy, zmíněný básník Tennyson, viktoriánský malíř a sochař George Frederic Watts, prerafaelité Edward Burne-Jones a William Holman Hunt, abychom jmenovali alespoň některé. A na čaj samozřejmě přicházeli i další příslušníci rozvětvené rodiny, sestřenice a tety, sousedé a běžní rodinní přátelé, ctihodní zástupci střední vrstvy, z nichž mnozí byli vysokého postavení nebo spřízněni s lidmi vysokého postavení. Především obě dcery si záhy osvojily umění chovat se vlídně, dávat dohromady ty správné lidi, vést konverzaci. Děly to a zároveň to nenáviděly.

Když bylo Virginii devět, začali její starší sourozenci Thoby a Vanessa vydávat noviny *Hyde Park Gate News*, které obsahovaly zprávy a příběhy z rodinného života, psané nemilosrdně uštěpačným tónem. Časem se jejich hlavní autorkou stala Virginia. Předmětem vtípu, satiry, ironie a občas i hlubšího smyslu byli samozřejmě četní návštěvníci, z větší části pokročilého věku, kteří na skupinku dětí působili směšným dojmem: například „generál Beadle, který vypouštěl z úst věci jako ‚bylo až příliš horko na to, aby mi byla nezřízená transpirace příjemná‘“. Před dětskou rozpustilostí a posměšky ale nezůstalo ušetřeno ani to, co bylo pro dospělé posvátné: od romantických vyznání lásky, přes vztahy mezi manželi až po rodičovskou něžnost a mateřské city. V jednom příběhu na pokračování tak muž žádá ženu o ruku v pavilonu opic v zoo, milenka je

přirovnávána k rostbífů a milenec vypoklonkovan: „Tvé milostné dopisy ti nemůžu dát zpět, protože jsem si je neschovala. Proto ti vracím známky, které jsi poslal.“ Virginia srovnává matku, která se strachuje o nemocného bratra, se „supem kroužícím nad umírajícím koněm“; do vánočního vydání přispívá strašidelným příběhem, ve kterém mladého muže zavraždí kostlivec ukrývající se pod postelí. Zde nacházíme původ onoho nepotlačitelného zalíbení ve škodolibých pomluvách, nemilosrdném odsuzování směšných stránek situací a lidí, jak neustále probleskuje zejména v satirických miniaturách dopisů Virginie Woolfové. To byla odvrácená strana její celoživotní ostýchavosti a patologického strachu z kritiky.

Zachovala se fotografie z tohoto období, na které je desetiletá Virginia společně s rodiči — dojemný pár sedící bok po boku, oba zabraní do četby. Dcera zůstává v pozadí, ve skrytu pohovky a knih u zdi. Odtud se s odhodlaným výrazem dívá do fotoaparátu, v podivném spojení zamyšlení a duchapřítomnosti, s bdělým, melancholickým a zároveň uličnickým výrazem. Rodinná idyla, pokud vůbec někdy nějaká byla, neměla trvat dlouho: v roce 1895 zemřela Virginiina matka, o dva roky později také nevlastní sestra Stella, která se po smrti Julie Stephenové stala paní domu. Otec upadl do dlouhodobé deprese, a poté co se s ním rozhádala její sestra Vanessa, stala se Virginia hlavní důvěrníci svého otce, který zemřel v roce 1904 po dlouhé nemoci. Henry James v této době hovořil o domě na Hyde Park Gate 22 jako o „domě se všemi těmi mrtvými“.

Hodně se spekulovalo a psalo o nervových zhrouceních, která Virginii Woolfovou pronásledovala od útlého mládí. Obvykle se tyto stavy přičítaly obtěžování obou nevlastních bratrů George a Geralda, které ji sexuálně traumatizovalo. Tuto spojitost lze jen stěží smést ze stolu. Na druhou stranu je zarážející, že k prvnímu záchvatu došlo po smrti matky, k druhému po stejně nepochopitelném úmrtí Stelly a konečně ke třetímu v souvislosti se smrtí otce. Mohlo by se tedy zdát, že to byl vpád smrti do chráněného kruhu rodiny,

Leslie Stephen, Virginiin otec, tuto fotografii miloval. „Když se dívám na některé drobné fotografie – třeba na tu, na které si právě čtu po jejím [Juliině] boku v St. Ives s Virginií v pozadí, je mi, jako bych viděl ztělesněnou lásku, tu posvátnou, něžnou lásku, která dýchá těmito nádhernými rty...“

V roce 1897, dva roky po smrti své manželky Julie, přidal Leslie Stephen k této vzpomínce dovětek: „Virginia byla rozrušená, nervózní a také příliš rychle rostla; doufám, že po krátkém oddychu bude zase jako rybička.“ Ona „bítá knihy málem rychleji než já“.

kteřý přecitlivělou Virginií otrásl natolik, že u ní propukl zděděný sklon k depresím. Všechno, co jakkoliv souviselo se smrtí, vyvolávalo u Virginie časnou, ambivalentní fascinaci. Dokonce i štěstí jejich rodičů bylo založeno na tom, že jejich první manželští partneri zemřeli. Jedno z prvních písemných svědectví dcery, nedatovaný dopis matce, který vznikl během návštěvy u příbuzných, hovoří o katastrofální moci smrti, obsahuje krutý příběh průmyslového věku, podaný ústy dítěte: „Paní Prinsepová říká, že jezdí jenom pomalým vlakem protože říká, že rychlíky mají samé nehody a vyprávěla o jednom sedmdesátiletém staříkovi, kterému uvízly nohy v kolech vlaku a ten vlak se rozjel a táhl starého muže za sebou, dokud vlak nezačal hořet a on křičel, aby mu někdo uřízl nohy ale nikdo nepřišel a on uhořel. Na shledanou Tvá milující Virginia.“

Když dvacátého listopadu 1906 umírá také bratr Thoby na tyfus, Virginia ve svých dopisech matčině přítelkyni Violetě Dickinsonové, která trpí stejnou smrtelnou chorobou, jeho skon systematicky popírá. „Je to dlouhodobá záležitost, ale není žádný důvod k obavám,“ píše jí ve chvíli, kdy je Thoby už několik hodin mrtvý. Tentokrát se nervové zhroucení nekoná — snad proto, že se z obavy o stav přítelkyně rozhodne pro lež? Před bezohledností smrti uniká Virginia do fikce.

Knihy jsou odjakživa jejím útočištěm. „Chci číst, až se ze mě bude kouřit,“ vysvětluje. Pokud se například na nějaké oslavě cítí nadbytečná, občas se uchýlí do nějakého temného koutku a tam se pohrouží do četby. Vzhledem k tomu, že odpoledne a večery mívá mladá žena nabitě společenskými povinnostmi, zůstávají jí k tomu, aby mohla zapomenout na celý svět a věnovala se vlastním zájmům, pouze dopoledne. Její sestra, budoucí malířka Vanessa Bellová, jezdí každé ráno na kole do umělecké školy na hodiny kreslení. Virginia vždy po snídani zmizí do samoty svého dívčího pokojíku, kde si čte a vzdělává se. Stůl, u něhož studuje, je tak vysoký, že se musí nad knihami sklánět vestoje. Od Vanessy Virginia ví, že malíři při práci stojí, a tak nechce zůstat ve svém počinání pozadu za svou starší

sestrou, i když studuje doma. Zpočátku jí otec ve své knihovně vyhledává knihy, které deři doporučuje ke čtení; od svých patnácti nebo šestnácti let si už Virginia vybírá sama. Nepřestává se však řídit maximou Leslieho Stephena, že pokud chce člověk knihy číst skutečně a opravdově, musí se během četby vzdát vlastní osobnosti a stát se součástí té autorovy.

Studijní plán, který si stanovila, obsahuje, zjednodušeně řečeno, světovou literaturu — od antiky až po současnost s důrazem na anglické spisovatele. Někdy Virginia čte až čtyři knihy najednou. Kromě knih na dopoledne, které studuje mezi desátou a jednou hodinou, má také knihy na dobu večere a na neobvyklé okamžiky, a dokonce má i takové, které jsou určeny pro onen nevyplněný čas, kdy jí služebná vyčesává vlasy. Ani do postele samozřejmě nechodí bez něčeho ke čtení, ačkoliv to není zrovna vítáno. Když slyší někoho přicházet, knihu rychle schová. Toto utajování však patří k potěšení, které jí knihy na noc připravují.

Kromě románů si Virginia brzy oblíbí také eseje a biografie. Zapíše se na soukromé hodiny latiny a řečtiny, mimo jiné i proto, aby nějakým způsobem držela krok s Thobym, který nejprve navštěvuje Clifton College v Bristolu a od roku 1899 Trinity College na Cambridgeské univerzitě. Zejména matka, která smýšlí o úloze ženy velmi tradičně, nepovažuje za nutné posílat obě své dcery do školy. Každý rok na začátku léta si Virginia připraví knihy, které si chce vzít na dlouhé letní prázdniny: v roce 1903 to jsou díla Euripidova, Dantova, Shakespearova, Edmunda Burkeho a historické knihy — čtení pro ty, kdo hladovějí po vzdělání. Na rozdíl od svých bratrů nejde Virginia na univerzitu — příslušné vysoké školy začínají přijímat ženy až o desítky let později; Oxford ženám umožňuje studovat až od roku 1920, Cambridge teprve od roku 1948. Obě univerzity jsou svého času známé svým téměř agresivně nepřátelským postojem vůči ženám. V esejí *Vlastní pokoj* z roku 1929, jedné z nejcitovanějších knih ženského hnutí, Virginia pojmenovává společenský syndrom, který ženy izoluje od vyššího vzdělání a zavazuje je

k určitým „ženským“ rolím, ve spojení názvů obou tradičních univerzit „Oxbridge“: volský most.

Virginia se velmi trápí tím, že její bratr je obklopen družným okruhem intelektuálních přátel ze studií, zatímco ona musí všechno pracně a sama vyčíst z knih. „Není divu, že mé znalosti jsou chabé. Rozhodně neexistuje lepší učitel než rozhovor,“ píše bratrovi ve směsici žárlivosti a rezignace. Mohli bychom se sice domnívat, že nedostatek univerzitního vzdělání uchrání přebujelou fantazii pozdější spisovatelky před podrobením se akademické disciplíně a případnou ztrátou jiskry, ale Virginia Woolfová spatřuje v tom, že se jí nedostalo kvalitního vzdělání, doživotní stigma. „Jakým právem můžu já, jako žena, číst o všech těch věcech, které vykonali muži?“ ptá se ve svých dvaceti letech během jednoho z mnoha záchvatů pochybností o sobě samé. A dodává: „Kdyby mě viděli, směli by se.“ Strach vydat se na území ovládané muži, kde jako žena nemá co pohledávat, a dokonce se může ztrapnit, se jí pravidelně vrací. V době, kdy si do svého deníku zapisuje uvedené věty, umocňuje tuto její nejistotu ještě pocit viny, že se až příliš věnovala svým vlastním zájmům a dostatečně nepečovala o smrtelně nemocného otce. Rok nato Leslie Stephen umírá a Virginia se potřetí ve svém životě nervově zhroutí.

Když se její stav zase poněkud stabilizuje, začne pro ni a — jak se později domnívá — také pro celé lidstvo nová éra. Prozatím se toto nové období nazývá Bloomsbury, což je ona londýnská čtvrť kolem Britského muzea, kde si Stephenovy děti po smrti otce pronajaly dům. Nejenže chtěly žít blíž centru města, ale zároveň chtěly začít nový život. Nechávají za sebou tlumené ticho a červené přitní rodinného sídla, kde je všechny dusila minulost. Červený plyš a černý lak ustoupily zelené a bílé látce zvané chintz; stěny už nejsou potaženy těžkými tapetami, ale zůstávají bílé. Do Bloomsbury dorazí Thoby, Vanessa, Virginia a Adrian Stephenovi v přítomnosti a zjišťují, že mají před sebou otevřenou budoucnost. „Byli jsme plní

experimentů a reforem,“ píše později Virginia. „Všechno pro nás bylo nové; všechno bylo jiné. Všechno jsme chtěli vyzkoušet.“

Ve srovnání s Kensingtonem nebylo Bloomsbury se svou automobilovou dopravou, na tehdejší dobu až příliš hlučnou, a podivnými postavami plížícími se kolem oken zrovna dobrou čtvrtí. Oblast v posledních desetiletích poněkud upadla; blízkost Fleet Street, kde sídlila vydavatelství novin, Britského muzea s velkou studovnou, ale i nízké nájemy tam přitahovaly umělce, spisovatele a studenty. „Když naši staří rodinní přátelé a příbuzní podnikli obtížnou cestu do Bloomsbury, zvrátili hlavu a začali číchat ve vzduchu,“ píše později Virginia. „Bylo tu něco, něco, co se nedalo sladit se starými rodinnými tradicemi.“

A nejen s rodinnými tradicemi, nýbrž i s tradicí obecně. Virginia popisuje novou atmosféru jako „krajně abstraktní“ a alespoň zpočátku to vnímá pozitivně. Do nového domu brzy vpadli „apoštolové“ — jak si říkala skupina Thobyho vybraných přátel ze studií v Cambridgi, všichni do jednoho učenliví žáci charismatického filozofa George Edwarda Moorea. Od něj převzali zejména zásadu, že „osobní náklonnost a estetické potěšení s sebou přinášejí ty největší, ale vskutku největší statky, jaké si dokážeme představit“. Thoby sám k nim nepatřil, když však apoštolové hledali v Londýně místo, kde by se mohli scházet, jakousi základnu pro Cambridge Society, nový domov Stephenových dětí jim přišel vhod. Výsledkem byly ony slavné čtvrteční večery, kdy se člověk nemusel převlékat do slavnostních šatů a vést společenskou konverzaci, kdy z něj mohla spadnout „celá ta obrovská tíha vnějšího vzhledu a chování“, protože nic takového už jednoduše neplatilo. Namísto toho záleželo pouze na věcných argumentech, intelektuální brilanci, vtipných poznámkách, což pro Virginii tvořilo dříve neznámou kombinaci vášně, duchapřítomnosti a autentičnosti.

Na obě sestry působilo opojně, že je tito filozoficky vzdělaní intelektuálové brali vážně a jako sobě rovné, bez ohledu na skutečnost, že jako ženy nestudovaly — prostě proto, že používaly svou

vlastní hlavu a byly sečtělé. To má Virginia na mysli, když později říká, že zde láska a manželství nehrály žádnou roli (v tom se mimochodem mýlila, jen to nemělo tak zásadní význam jako v tradičních kruzích, ze kterých pocházela). Thobyho přátelé byli každopádně jako muži jiní než ti, které doposud znala. Virginia je popisuje jako „ošuntělé“, „prostě jakékoliv fyzické přitažlivosti“ a opět se tím snaží upozornit na něco, co bylo v jejích očích pozitivní, totiž na jejich intelektuálnost: měli daleko k oněm škrobeným panákům, vydrežirovaným k dobrému chování, vzhledu a profesnímu úspěchu, jak si „mladé muže“ doposud představovala. Zato Henry James, který už s podobnými intelektuálními bohémy měl své zkušenosti, nad tím kroutil hlavou (ačkoliv s nimi byl názorově úzce spjat): „To je politováníhodné! Politováníhodné! Jak se můžou Vanessa a Virginia přátelit s někým takovým? Jak jen se můžou Leslieho dcery stýkat s těmito mladými muži?“

Na tehdy dvaadvacetiletou Virginii má nová atmosféra každopádně inspirující vliv. Začíná znovu psát. Koncem roku 1904 vychází její první práce, anonymní recenze na knihu v jisté ženské příloze. V následujícím roce již píše pro *Times Literary Supplement*. Na Morley College, večerní škole pro pracující, se opatrně pokouší přednášet a vyučuje historii a sloh. Také práce na jejím prvním románu *Melymbrosia*, z něhož později vznikne *Plavba*, zdárně pokračuje.

V určitém okamžiku si ale uvědomí, že s atmosférou v Bloomsbury není něco v pořádku. Navzdory podnětným diskusím, vznešeným tématům a přátelské atmosféře Virginia už nějakou dobu cítila, že se „neuvěřitelně nudí“. Někakou dobu jí trvá, než si uvědomí, čím to je. Pak jí ale najednou spadnou šupiny z očí. Většina mužů v Bloomsbury jsou „sodomité“, jak se tehdy říkalo homosexuálům. Jejich společnost, přemítá Virginia, sice skýtá řadu výhod, pokud jste žena: „Je prostá, upřímná, v mnoha ohledech člověku dopřává klid“ — stručně řečeno, můžete se bez vyrušování věnovat intelektuálním záležitostem. Něco tu však chybí. Virginia tomu říká „zazářit“ — mezi homosexuály nemůžete zazářit.

Okamžitě dodává, že nemá na mysli „kopulovat“ — další ze slov, která již vyšla z módy —, tedy postelové historky. Po tom vůbec netouží. Co tedy postrádá?

Také její homosexuální přátelé zřejmě cítí, že „krajně abstraktní“ diskuse o filozofii, umění a náboženství jim nebudou z dlouhodobého hlediska stačit, pokud si předsevzali dělat všechno jinak, všechno vyzkoušet a nezastavit se před žádnými hranicemi ani tabu. Každopádně se jednoho večera otevrou dveře a v nich stojí „vytáhlá, zasmušilá postava pana Lyttona Stracheyho“, toho největšího a nejbrilantnějšího výlupka ze všech apoštolů. Prstem ukáže na skvrnu na Vanessiných bílých šatech.

„Sperma?“ zeptá se.

„Skutečně to vyslovil?“ pomyslí si Virginia. Ostatní propuknou ve smích. Kletba je zlomena. Virginia píše:

Vyřčením tohoto jediného slova vzala veškerá zdrženlivost a rezervovanost za své. Jako by nás žalil příval posvátné tekutiny. Do našich rozhovorů pronikl sex. Neměli jsme problém dostat přes rty slovo řitopich. Se stejným nadšením a otevřeností, jako jsme diskutovali o povaze dobra, jsme se bavili o souložení. Zatímco dříve se svobodně probíraly jakékoliv intelektuální otázky, o sexu se zcela mlčelo. Nyní se záplava světla rozlila i do této oblasti. Nemluvili jsme teď o ničem jiném. Nechávali jsme se strbnout vyprávěním o milostných aféřkách řitopichů.

Virginia Woolfová tuto událost nazývá úplnou změnou pohledu na život, přímo „obrovským civilizačním pokrokem“. Dnes nám to může připadat úsměvné, my si ovšem vůbec nedokážeme představit, s jakými omezeními byl tehdy hovor o sexu spojen a jakou úlevu to přineslo, když příslušný nátlak zmizel. Také Virginia Woolfová připouští, že životní příběhy homosexuálů „nemusejí být nutně strhující nebo nějak mimořádně důležité“ — alespoň ne víc než příběhy ostatních lidí. Avšak „skutečnost, že se mohou vyprávět otevřeně“,

jak poukazuje, „vede k tomu, že nikomu nevádí, když se praktikují v soukromí“. Mluvení schvaluje činy. Díky nové možnosti nepokrytě hovořit o tabuizovaných tématech jsou sentimentální představy o lásce a manželství, s nimiž vyrůstala, najednou passé. Ale i mravy a zvyklosti procházejí revolucí. Možnost hovořit o sexu vede také k novým možnostem v sexu. Vanessa byla v těchto věcech daleko aktivnější než její sestra. Na různých večírcích se klidně mohlo stát, že odhodila veškeré šatstvo i zábrany. Dokonce prý navrhovala vytvořit společnost se sexuální svobodou pro všechny. Ovšem zvěst, že se na jednom večírku vyspala *coram publico* přímo na podlaze salonu s již tehdy významným ekonomem Johnem Maynardem Keynesem, nelze zaručit. Vanessa se sice hned po smrti bratra Thobyho provdala za zámožného dědice Cliva Bella, rovněž člena okruhu, a dvojici se rychle po sobě narodily dvě děti. Avšak vyprovokována manželovou nevěrou si brzy našla milence a později se odstěhovala k malíři Duncanu Grantovi, s nímž měla třetí dítě, ačkoliv to byl homosexuál a v bloomsburském okruhu neexistoval téměř žádný muž, se kterým by nevlezl do postele. K jeho milencům patřil kromě již zmíněného Keynese také Lytton Strachey, který objevil sperma na Vanessiných šatech a jehož pornografické básně, Vanessou úhledně přepsané, kolovaly v okruhu přátel. Strachey, který slavil velké úspěchy se svou ironickou biografií královny Viktorie, žil později společně s malířkou Dorou Carringtonovou a majorem Ralphem Partridgem, který v letech 1920 až 1923 pracoval pro Hogarth Press, v *ménage à trois*. Všichni tři měli navíc ještě nestálé sexuální partnery.

Bloomsburská atmosféra, namířená proti jakémukoliv omezení a veškerým konvencím, se přestala vázat na stejnojmennou londýnskou čtvrt, odkud se většina zúčastněných již brzy odstěhovala. Stala se mobilní a přesunula se do venkovských domů, které si Bloomsburčané, jak si říkali, zařizovali v krásné kopcovité krajině jižně od Londýna a poblíž moře, aby tam v proměňujících se konstelacích žili a pracovali. Ve věcech sexu a lásky vyzkoušely sestry Stephenovy a okruh jejich přátel dlouho před komunitami roku 1968

skutečně všechno. Většina z nich byli bisexuálové a nejenže se tím nijak netajili, ale navíc si svou dvojí orientaci užívali. To platilo i pro Leonarda Woolfa. „Living in Squares, loving in Triangles,“ říkalo se s odkazem na skutečnost, že se jejich londýnské byty často nacházely na náměstích: Gordon Square, Bedford Square, Tavistock Square, Fitzroy Square, Mecklenburgh Square. Docházelo mezi nimi také k rozepřím, což nebylo žádným překvapením, nikdo však nikdy nebyl definitivně zavržen. Bloomsburčané experimentovali se svou sexualitou, aniž se přitom zříkali své existence estétů, a přebírali zvyklosti politických proletářů a způsob myšlení ideologů. Z úst Cliva Bella pochází věta: „We are not going to be divorced — we reorganize“ (My se nerozvádíme, my se reorganizujeme). Příslušníci tohoto okruhu se sice pohybovali pouze mezi sebou, stále znovu se však seskupovali. Došlo to tak daleko, že mileneček Duncana Granta se nakonec oženil s jeho dcerou, kterou měl Grant s Vanessou Bellovou.

Bez ohledu na tyhle osobní vazby je Bloomsbury synonymem pro tlustou čáru za devatenáctým stoletím: pro nový způsob vidění, cítění a myšlení, které vycházelo z umění a literatury a které bylo pro zúčastněné klíčem k novému, nenucenému a nezávislému životnímu stylu. Virginia Woolfová to později vystihuje větou, že „někdy v prosinci 1910 došlo k proměně lidského charakteru“. V té době se v Londýně konala — ještě před výstavou Sonderbundu v Kolíně nad Rýnem v roce 1912 a legendární Armory Show v New Yorku v roce 1913 — výstava moderního umění. Byly zde zastoupeny malby Monetovy, Manetovy, Cézannovy, van Goghovy, Gauguinovy, Maurice Denise, Andrého Deraina, Odilona Redona, Georgese Rouaulta, Félixeho Vallottona, Maurice de Vlamincka, Pabla Picassa a Henriho Matisse, přičemž od poslední jmenovaného tam bylo i osm plastik. Žádný z obrazů, ani těch starších, dosud v Anglii k vidění nebyl. Výstava vyvolala mohutnou vlnu nevole a zároveň i silnou vlnu nadšení. Obě vlny se srazily a způsobily patřičný rozruch v tisku a uměleckých salonech. Zatímco kultivování

občané, jejichž vkus byl vyškolen na umění devatenáctého století, hořekovali nad hanebným popíráním všeho, co bylo v minulosti skvělé a jim svaté, Bloomsburčanům a jiným bohémům se zdálo, že výstava zničila právě onu směs pohodlnosti a neupřímnosti, na níž byla podle jejich názoru založena končící éra.

Kurátor výstavy Roger Fry předtím pracoval v Muzeu moderního umění v New Yorku. Po svém příjezdu do Londýna záhy pronikl do okruhu kolem sester Stephenových, stal se Vanessiným milencem a Virginiiným klíčovým partnerem při rozmluvách o estetických otázkách. A právě on dal výstavě nálepku „postimpressionismus“ — první z řady pojmů s předponou post-, jak je známe zejména z poslední třetiny dvacátého století: postmoderna, poststrukturalismus, postkolonialismus... A stejně jako u postmoderny se tento pojem, vytvořený původně pro umění, záhy stal označením celé epochy a vyjádřením smyslu života. „Hrome, Rogere,“ řekla Virginia, „my žijeme v postimpressionistické době!“

Za postimpressionistické se brzy začalo považovat vše, co mělo potřebu bouřit se proti starým, nemoderním formám a následovat nové ideály. Jako postimpressionistické nazýval tisk třeba také sufražetky, které usilovaly o volební právo pro ženy. Další příčinou tohoto rozšíření názvu byla souhra událostí: osmého listopadu 1910 byla v Grafton Galleries zahájena výstava postimpressionistů; osmnáctého listopadu došlo před britskou Dolní sněmovnou k násilným střetům poté, co ztroskotala legislativní iniciativa, jejímž cílem bylo rozšíření práv žen. Bylo zatčeno asi sto ozbrojených žen, což rozpoutalo vlnu násilí: rozbíjely se okenní tabule, vybuchovaly bomby a zakládaly se požáry. Bloomsburčané se do akcí sice nevměšovali, ale sympatizovali s nimi. V únoru 1910 se Virginia Woolfová do volebního boje sufražetek přece jen zapojila, zejména psaním adres.

Označovat nové umění a ženské hnutí jedním slovem však zase až tak přitažené za vlasy nebylo. I když malíři vystavující pod nálepkou postimpressionismu byli výhradně muži, jejich obrazy prezentovaly nejen nový styl malby, ale také změněné vnímání žen. Šok

z nového měl v obou případech co do činění s pohlavní identitou: sufražetky nebyly v očích svých odpůrců ženami, nýbrž „ječícím sesterstvem“, a v ženách, které namalovali Manet, Picasso a Matisse, viděli jejich kritici patologické pokořování ženské krásy.

Bloomsbury je tak zároveň synonymem tlusté čáry za devatenáctým stoletím, i pokud jde o roli žen. Příhodným svědkem doby je Leonard Woolf, za něhož se Virginia provdala v roce 1912. Seznámili se už za jeho studií v Cambridgi, kde sestry Stephenovy v roce 1901 navštívily svého bratra Thobyho — v doprovodu gardedámy, jak se v té době slušelo. Již tehdy byl Woolf ohromen její krásou. O tři roky později spatřil Vanessu a Virginii znovu, nedlouho poté, co se přestěhovaly do čtvrti Bloomsbury. Tehdy Leonard Woolf právě pobýval na Cejlonu. Velmi průměrné výsledky u zkoušek ho přiměly hledat profesní uplatnění coby koloniální úředník. Když se v roce 1911 vrací, poměry v Bloomsbury se úplně změnily. Všichni se oslovují křestními jmény — to bylo dříve zřehla nemožné. Diskutuje se o určitých tématech a sexuální záležitosti se nazývají pravými jmény, což by před sedmi lety nebylo v přítomnosti žen myslitelné. „Na náměstí Gordon Square jsem v červenci 1911 vnímal jako něco nového a vzrušujícího, že pocit důvěrnosti a naprosté svobody myšlení a slova tam byl mnohem dalekosáhlejší než před sedmi lety v Cambridgi, a hlavně že zahrnoval i ženy.“ Bloomsbury byl jedním z prvních okruhů literátů a umělců, kteří se vypořádali s předsudkem, že ženy jsou horší než muži, pokud jde o jejich intelektuální a tvůrčí schopnosti. Z osmi žen, které by se daly zařadit do širšího bloomsburského okruhu, byly dvě malířky (Vanessa Bellová a Dora Carringtonová), tři spisovatelky (Virginia Woolfová, Vita Sackvilleová-Westová a Mary McCarthyová), jedna knihkupyně a studentka filozofie (Frances Partridgeová), jedna baletka (Lydia Lopoková ze slavného souboru Ballets Russes) a jedna mecenáška šlechtického původu (Ottoline Morrellová). Kromě toho bylo Bloomsbury jedinečné také tím, že ženy požívaly v sexuálních záležitostech téže svobody jako muži. Obojí souviselo s velkým počtem homosexuálů

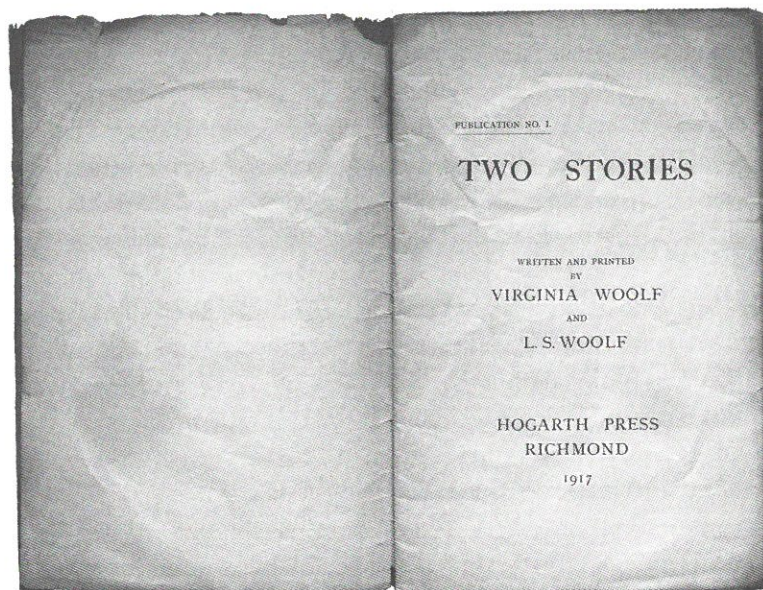
v tomto okruhu, kteří u žen zastávali také roli přítelkyň. Jejich nepatriarchální postoj k životu a osvobození od předsudků, které vůči ženám a umělkyním projevovali, vzbuzovaly u Vanessy a Virginie větší sebedůvěru než hnutí sufražetek, jehož militantnost a fanatismus je spíše odpuzovaly. Feminismus má mnoho kořenů; jedním z nich je společenství žen a homosexuálů. Podíváme-li se na ostatní avantgardní skupiny této doby, například německé expresionisty, pravděpodobně zde narazíme na uměleckou svobodu a také liberálnost v sexuálních záležitostech, která byla přinejmenším stejná jako v Bloomsbury, avšak stále tu převládala svoboda mužů, v jejichž sebezpečí zatím ženám příslušela pouze role múzy, modelky či milenkyně. Ženy tu koneckonců pořád byly proto, aby podněcovaly tvůrčí a sexuální potenci mužů. Tento kontrast rovněž upozorňuje na další klíčový bod: umělecká svoboda se rozvíjí ruku v ruce se svobodou sexuální — u žen tomu není jinak než u mužů.

Leonard Woolf se nevrátil na Cejlon, jak měl původně v plánu, ale oženil se s Virginií. Jak se dozvídáme z jeho pamětí, jejich vpořádku šťastné manželství drželo pohromadě díky všemu možnému — vzájemným hlubokým sympatiím, jejich nekonečným rozhovorům, lásce ke knihám, literatuře, umění, v jistém smyslu i díky Virginiině nemoci a v neposlední řadě také společnému tištění a vydávání knih —, jen stěží to však bylo díky sexu. Leonard neuměl rozlícit onen žár, jak to dokázaly ženy jako Vita Sackvilleová-Westová a Ethel Smythová. Virginia se Leonardovi ještě před svatbou „brutálně“ doznala — jak se sama zmiňuje —, že ji nijak fyzicky nepřitahuje. Prostřednictvím přátelství s homosexuálními apoštoly si Virginia uvědomila svou vlastní zálibu v pohlavní lásce se ženami. Místo aby plodili děti — Virginia by docela ráda nějaké měla, ale lékaři i Leonard měli kvůli její duševní nemoci pochybnosti —, přiváděli manželé na svět knihy: *libri* namísto *liberi*.

První knihou, kterou Virginia a Leonard Woolfovi společně tisknou a vydávají, je svazek o rozsahu pouhých dvaatřiceti stran. Přesto

k vydání sto padesáti výtisků potřebují celé dva měsíce, přičemž nezapomeňme, že na svou činnost měli jen odpoledne. Leonard později uvedl, že tištění knih je „docela počestným zaměstnáním pro dva lidi, kteří se to právě měsíc sami učili v jídelně“. Sazba, tisk a rozložení barev podle něj „opravdu nejsou špatné“. Nepodařilo se ovšem udržet rejstřík: sazební obrazec přední strany listu se nekryje s obrazcem zadní strany. Hrdost na práci vykonanou vlastníma rukama to však v žádném případě nezmenšuje. Na obálku vybírají velice neobvyklý japonský papír. Trvalo jim dlouho, než ho našli. Také později vynakládají hodně času a péče, aby k vázání svých knih sehnali zvláště neobvyklý, někdy i vtipný papír. Jsou prvními nakladateli, kteří něco takového dělají, a záhy z toho vznikne úplná móda. Tu a tam si dokonce nechávají speciálně pro tento účel vyrobit mramorovaný papír od dcery Rogera Frye v Paříži.

Takto vypadala titulní strana první knihy z dílny obou manželů:

Knížka obsahuje jednu povídku od Leonarda a jednu od Virginie — což je signálem, že Hogarth Press je jejich společným podnikem a prostředkem pro vydávání vlastních děl. Leonardova povídka nese název „Tři Židé“, což je také prohlášení, které stojí za zmínku: Leonard je Žid a určitá forma škádlivého antisemitismu patřila v té době k dobrým mravům také v okruhu přátel kolem obou sester Stephenových (Virginie o Leonardovi s oblibou hovoří jako o „svém Židovi“). Její povídka nese název „Skvrna na zdi“ a vzniká až poté, co je Leonardova povídka vysázená a vytištěná. Vydavatelka Virginie si vlastně povídku objednala sama u sebe jako spisovatelky. Co se dá říct o skvrně na zdi? Všechno, zní odpověď, a vypravěčka v ich-formě se oddává fantaziím, jak se tam dostala. Sama skvrna není nijak zajímavá (budiž prozrazeno, že se nejedná o skvrnu od spermatu), důležité je, co si s ním počne vypravěčka.

Také co do odbytu slaví první publikace nakladatelství Hogarth Press úspěch. Během měsíce se prodá téměř celý náklad. Leonard pečlivě prochází výdaje a příjmy a dojde k závěru, že si svou první publikací vydělali sedm liber a jeden šilink, ovšem aniž by si jako autoři vyplatili honorář (a také nepočítali mzdové náklady za sazbu a tisk). Kromě toho získali kolem devadesáti dalších subskriptentů na následující publikace, mezi nimiž byl ovšem pouze jediný knihkupec, zbytek tvořili hlavně přátelé a známí. Průlomem i z ekonomického hlediska je pro Hogarth Press o dva roky později vydání jejich čtvrté knihy, tentokrát pouze textu Virginie Woolfové. Několik bezplatných výtisků *Zabrad v Kew* rozesílají také potenciálním recenzentům. Když se počátkem června 1919 vracejí po týdenní nepřítomnosti do Richmondu, najdou chodbu posetou „objednávkami knihkupců z celé země“. Během jejich nepřítomnosti vyšla velmi pochvalná recenze v *Times Literary Supplement*. Jelikož nebylo v jejich silách vytisknout dostatek exemplářů k uspokojení poptávky, nechávají si druhý náklad pěti set výtisků vyrobit v profesionální tiskárně.

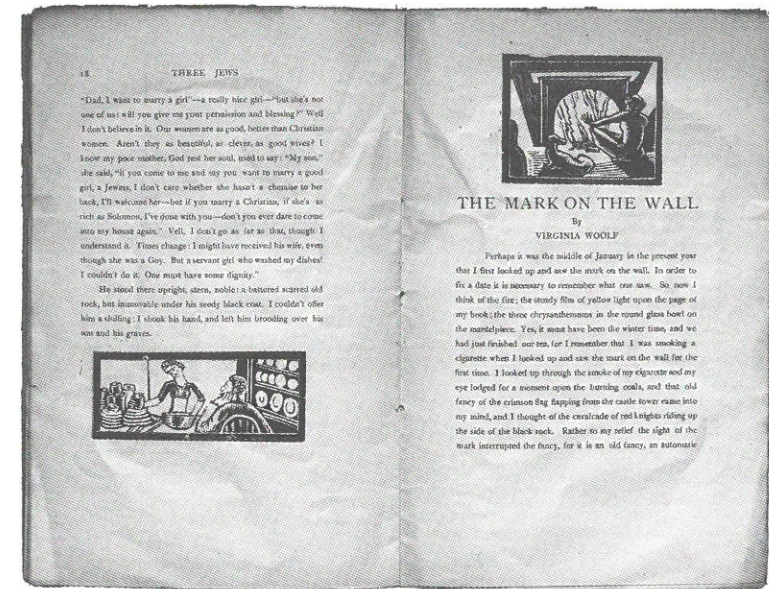
Jak Leonard Woolf neúnavně zdůrazňuje, tajemství úspěchu Hogarth Pressu spočívá v tom, že záměrně chtějí zůstat malí a že se

snaží vlastní náklady srazit téměř na nulu. Proto si nepronajímají samostatné kancelářské prostory, ale začleňují nakladatelství do svého soukromého domu a soukromého života. Poté co si pořídili větší lis, knihy se tisknou ve spíži, vážou v jídelně a s autory a tiskaři se jedná v obývacím pokoji. Redigování nebo korektury rukopisů se provádějí ve večerních hodinách. Když Virginia v roce 1923 pozve na večeři svou novou přítelkyni Vitu Sackvilleovou-Westovou, připouští: „U nás se zrovna nestoluje, spíše si děláme piknik, protože ve spíži a v jídelně tiskneme...“

Od svého třetího románu vydává Virginia Woolfová všechny své důležité knihy ve vlastním nakladatelství. Leonard Woolf později občas prohlášoval, že Hogarth Press byl založen jako terapie pro jeho manželku. Hrdost na svou práci a vlastnictví hmotného majetku — oboje jako odměna za odvedenou řemeslnou práci — skutečně vedou k tomu, že Virginia v manželství s Leonardem zakotví. Vedle toho jí nakladatelství zajišťuje velmi výsadní postavení: díky němu je coby autorka, která není ochotna dělat kompromisy s dobovým vkusem, do značné míry nezávislá, a to zejména na svém nevlastním bratrovi, který založil nakladatelství Duckworth a Virginia mu z pocho-pitelných důvodů svěřila vydání svých prvních dvou románů. Stálo jí to ohromné přemáhání — nejen kvůli sexuálnímu obtěžování v dětství, ale také proto, že ho považuje v literárních záležitostech za vyloučeného hlupáka, a přesto do jeho péče světuje svůj umělecký výtvar.

Možnost vydávání děl ve vlastním nakladatelství přispívá rozhodujícím způsobem k tomu, že Virginia nachází vlastní literární hlas. Společně s manželem si umožňuje jít „jinou cestou“, jak tomu říká, což znamená, že se může považovat za „jedinou ženu v Anglii, která může svobodně psát, co chce. Ostatní se musejí ohlížet na programové řady a lektory“. To si zapsala do deníku.

Mimoto jí tohle namáhavé, titěrné, přesto však uspokojující sázení knih poskytuje nový a vzrušující přístup k procesu psaní. Když v roce 1926 přednáší studentkám dívčí školy na téma „Jak číst knihy?“, radí svým posluchačkám, aby si knihu představily jako

První kniha, která vznikla v dílně manželů Woolfových, obsahuje dvě povídky: „Skrvna na zdi“ od Virginie a „Tři Židé“ od Leonarda. Dřevoryty jsou od malířky Dory Carringtonové.

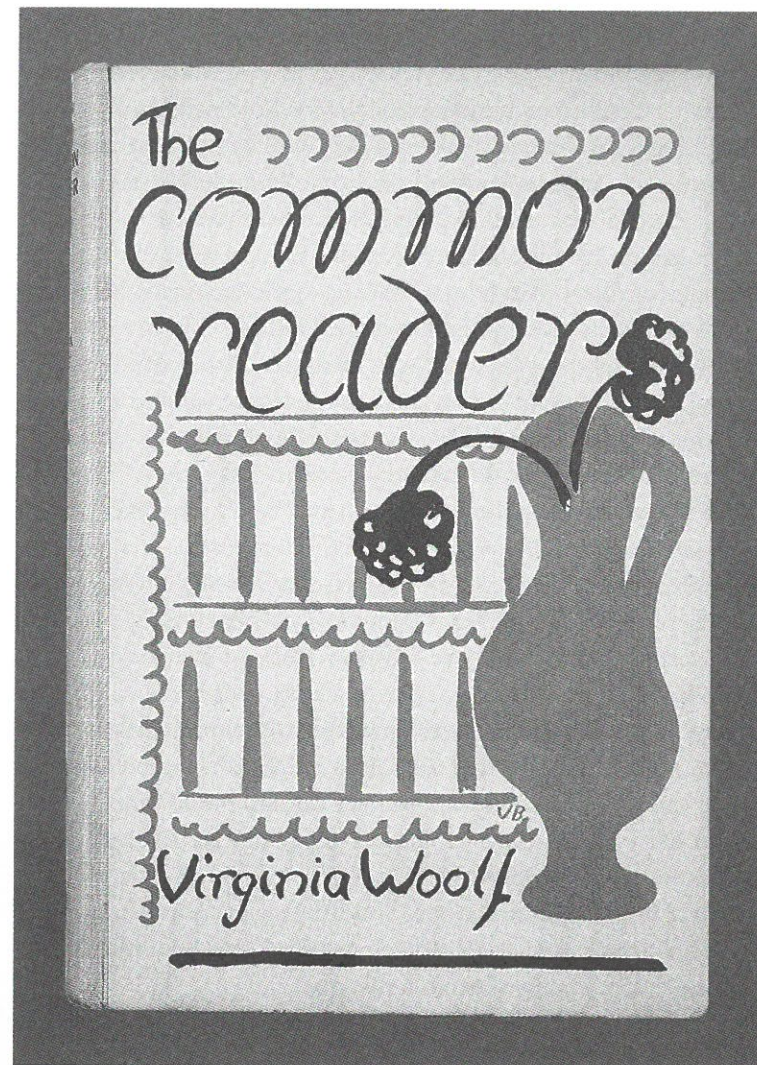
„velmi nebezpečnou a vzrušující hru“, která má dva hráče. „Knihy jsou vytvořeny z malinkatých slov, která spisovatel, často s velkými obtížemi, seřazuje do vět různé délky; skládá k sobě jedno slovo za druhým, nespouští je z očí, někdy je vytváří velmi rychle, aby je jindy pln zoufalství zpřeházal a začal znovu.“

Kromě toho, že zde Virginia dělá ze spisovatele jakéhosi duševního sazeče, také mu staví po bok rovnocenného partnera — čtenáře. Jeho vyzývá, aby si knihu, kterou čte, nepředstavoval jako předmět jednou provždy daný, nýbrž jako proces podobný sázení knihy. „Nesnažte se autorovi cokoliv předepisovat; pokuste se jím sami stát. Buďte jeho spolupracovníkem a komplikem.“

Když Virginia Woolfová v roce 1925 publikuje své sebrané literární eseje, dává knize — vydané samozřejmě nakladatelstvím Hogarth Press — uvážlivě zvolený název *The Common Reader* (Obyčejný čtenář). Opodstatnění tohoto kroku hledá u dr. Samuela Johnsona, po Shakespearovi nejcitovanějšího anglického spisovatele a v otázkách literární kritiky autority par excellence. Johnson, muž osmnáctého století, byl ještě před tím, než se začal literaturou zabývat odborně, spokojen s tím, že „je v souladu s obyčejným čtenářem; neboť po všem tom zjemňování a dogmatismu učenosti a navzdory všem nárokům na literární pocty musí rozhodovat zdravý lidský rozum, nezkažený literárními předsudky“.

To je voda na mlýn pro ženu, které se nikdy nedostalo formálního vzdělání a své znalosti a estetické normy si vytvořila náruživou četbou. Domnívá se, že obyčejný čtenář se od kritika a učence, tedy literárního vědce, odlišuje. Čte pro své potěšení a nikoliv proto, aby zprostředkoval vědomosti nebo opravoval názory druhých. Nemá v úmyslu to, co přečetl, nijak klasifikovat nebo posuzovat. Spíše ho žene touha učinit z více či méně náhodně vybrané četby jednotlivé součásti vlastního života. Četbou se vzdaluje od každodenní reality a proměněný se do ní zase vrací — pokud možno s novým pohledem na svůj život, který se teď už nezdá být „takový a ne jiný“.

Co je to kniha? V době rozkvětu elektronických knih se rozšířil názor, že kniha je nosičem obsahu (z anglického *content*) — tečka. Ti, kdo to tvrdí, jsou přesvědčeni o tom, že elektronický konkurent tuto funkci splňuje stejně dobře, ne-li efektivněji. Virginia Woolfová by to považovala za nepřijatelné znevažování fenoménu knihy, díky němuž z ní zůstane pouhé torzo. Byla jednou z oněch milovnic knih, pro které bylo čtení i psaní vždy také smyslným, takřka erotickým aktem. „Láska je velmi tělesná, stejně jako četba,“ napsala žena, která se s tělesnou láskou potýkala celý život a pro niž bylo extatické čtení a zanícené psaní téměř synonymem pohlavního styku, jež označuje slovy jako „vibrace“, „nasyčení“ nebo „prohloubení“.

V roce 1925 vydala Virginia Woolfová v nakladatelství Hogarth Press soubor svých literárních esejů Obyčejný čtenář. Vazbu knihy výtvarně ztvárnila Virginiina sestra Vanessa Bellová.

Kniha má tělo, kterého se člověk musí dotýkat, aby v ní mohl číst. A nejen to, když ji člověk otevře a listuje v ní, stránky šustí nebo chrastí (v závislosti na typu papíru). Dříve, když se knižní blok dodával ještě nerozřezaný, musel si každý stránky rozřezat a pak nechat svázat do vybraného papíru nebo dokonce kůže, pokud si to raději neudělal sám. Kniha vydává určitou vůni, a není to jen vůně vazby, papíru, tiskových barev a lepidla, ale také vůně času a všech těch míst, na kterých byla vhodně či nevhodně uložena. Může mít pronikavou vůni novoty, pokud právě opustila tiskárnu, ale také zatuchlý zápach po vlhkém sklepe. Postupem času jsou na ní znát stopy jejích vlastníků: skvrny od kávy nebo červeného vína, oslí uši, ohnuté a natržené stránky, papír poněkud zahnědlý a skvrnitý od vlhkosti, zaprášené, odřené a vyšisované desky.

To vše rozhodně nehovoří proti faktu, že u knihy má vposledku zásadní význam její obsah — to, co má autor na srdci a jakým způsobem to vyjádří. Nakladatelství Hogarth Press publikovalo původní vydání Katherine Mansfieldové, T. S. Eliota, E. M. Forstera, Rogera Frye, Vity Sackvilleové-Westové, Roberta Gravesa, překlady Gorkého, Čechova, Tolstého, od roku 1924 vydávalo edici *International Psycho-Analytical Library* a mnoho děl Sigmunda Freuda v anglickém překladu. Leonard a Virginia se záhy vzdali ambice vysázet a vytisknout každou knihu vlastníma rukama a především u rozsáhlejších děl využili služeb profesionálních tiskáren. Od roku 1920 také zaměstnávali nejprve muže, později ženu, která byla odhodlaná stát se první ženou-tiskařkou. Současně také vytvářeli limitované edice literárních esejů a politických pamfletů, což jim umožňovalo i nadále vyrábět knihy vlastníma rukama.

Všechny „ty věci okolo“ — od dobře čitelného sazebního obrazce, přes kvalitu papíru až po úpravu obálky, a to v provedení současných umělců a designérů — Woolfovi nicméně v žádném případě nepovažovali pouze za obal, nebo dokonce za zbytečné cetky. Nešlo jim o to vytvářet nějaké skvosty, ale dělat knihy, které budou potěchou pro ruku i oko, a čtenáři tak lépe „přijmou“ jejich obsah.

Knihy totiž nejsou pouhými nádobami na myšlenky, nějakými konzervami na uchování nejlepší kvality intelektuální sklizně. Kniha byla pro Virginii Woolfovou komplexem fyzických, duševních a duchovních prvků, k němuž patřily i její materiálnost a vzhled, stejně jako nálada, do které se čtenář prostřednictvím knihy dostává, a duševní rozpoložení, jaké při její četbě má.

„Jaká ohromná hojnost potěšení je pro mě v knihách skryta,“ jásá více než padesátiletá Virginia, jako by ještě stále byla mladou žábou z viktoriánských dob, v poznámce, kterou si zapsala do deníku počátkem léta na venkově: „Vešla jsem dovnitř a našla plný stůl knížek. Do každé jsem nakoukla a každou jsem prolistovala. Neodolala jsem, jednu si vzala a začetla se do ní. Myslím, že bych tu dokázala šťastně žít a neustále jen číst.“ Ethel Smythové, přítelkyni, milence a spolubojovnici za emancipaci, v roce 1934 dokonce napsala: „Někdy si myslím, že ráj musí být možnost neustále si v klidu číst.“ Ráj, do kterého se člověk dostává už na zemi, jak prozrazuje její esej „Jak číst knihu?“. V jeho závěru se jí téměř podaří vtip. Jen jedinkrát se v jejím díle chopí slova Všemohoucí, ovšem jen proto, aby vyjádřil svou neschopnost. Když milý Bůh spatří nově příchozí, jak stojí s knihami pod paží před nebeskou bránou, obrátí se, „nikoliv bez špetky závisti“, jak píše Virginia Woolfová, ke svatému Petrovi a prohlásí: „Podívej, ti žádnou odměnu nepotřebují. Nemáme nic, co bychom jim dali. Oni milovali čtení.“